Loksatta, Panaji, October 16, 2005

गोव्याच्या मातीचे आक्रंदन

गोवा पर्यावरण रक्षणात खूप जागरूक आहे असं आम्ही म्हणतो, पण खाणमालक आणि त्यांना वरदहस्त देणारे सरकार आणि प्रशासन यांच्या धाकधपटशाला तोंड देणे कोणालाच जमलेले नाही. गोव्याच्या सुपीक जमिनीतून, वर्षाकाठी कित्येक लक्ष टनांहून अधिक माती हायड्रोलिक एक्साव्हेटर्स, कॉडर्स, रीपर डोझर व डंपर वापरून अक्षरशः पिंजून काढली जाते. निर्यात होण्यापूर्वी तो माल उघड्यावर ठेवला जातो किंवा लोकवस्तीतून नेला जातो. तो पावसाळ्यात, नद्यानाले, फळबागा, शेते यात वाहून जातो. आता चिनी बाजारपेठ खुली झाल्यापासून तर २३ दशलक्ष टनांवरून ३३ दशलक्ष टनांपर्यंत गोव्याच्या खनिज निर्यातीने झेप घेतली आहे, त्यामुळे संपूर्ण ग्रामजीवनच उद्ध्वस्त होऊ लागले असून अजूनही जो शेतकरी तग धरून आहे, त्याची ससेहोलपटच चालू झाली आहे. त्याच्या हक्काचे- उपजीविकेचे साधन त्याच्याकडून जुलूम-जबरदस्तीने हिरावून घेतले जातेय आणि या प्रकरणात सरकार किंवा कायदेकानूही त्याच्या मदतीला येऊ शकलेले नाहीत. केंद्रीय पर्यावरण मंत्रालयाचेही खिसे गरम केले जात असल्याचा आरोप होतोय. गोव्याच्या खनिज उद्योगाचा, प्रामुख्याने [illegible]र तालुक्यांच्या विस्तृत अभ्यासातून एका ज्वलंत प्रश्नावर टाकलेला हा प्रकाशझोत!

'आमच्या सर्व विहिरी आटल्या. आमच्या शेतांना पाणी पुरविणारी आमच्या गावची तारणहार कुशावती नदीचाच चिखल बनला आहे. शेतीवर अवलंबून असणारी आम्ही माणसं, पण निसर्गसंपदाच नष्ट होऊ लागल्यानं शेतीच उद्ध्वस्त होऊ लागली आहे. झरे आणि नैसर्गिक पाण्याचे स्रोतही नष्ट झाल्याने नगदी पिके हातची गेली,'' हक्काची शेतीच नष्ट झाल्याने भलीमोठी कुटुंबे पोसणारे व सध्या हलाखीत दिवस कंठणारे गोविंद गोपाळ फडते व सप्तू घुटको फातर्पेकर आपली कर्मकहाणी ऐकवत होते.

गोवा म्हणे केवळ नितांत सुंदरता, विस्तीर्ण समुद्रकिनारे, नारळ-पोफळीचे बागबगीचे आणि हिरवीगार वनसंपदा असाच जर तुमचा समज असेल, तर तुम्ही फसाल! वखवखलेल्या नजरेने सुपीक जमिनी आणि हिरव्यागार वनसंपत्तीचे लचके तोडणाऱ्या खनिज उद्योगाने गोव्याच्या निसर्गावर खोलवर ओरखडे ओढले आहेत. गोव्याच्या अंतर्गत भागातील जीवनसंस्कृतीवर घाले घातले आहेत. राज्य सरकार व प्रशासनावरील या ~~खनिज लॉबीची पकडही कल्पनेपलीकडील आहे. म्हणूनच त्यांची गावेच्या गावे उद्ध्वस्त होताना मूकपणाने हा~~ अन्याय सहन न होऊ शकणारे लोक- शेतकरी आवाज उठवू पाहतात तेव्हा सरकार- पोलिसांच्या पोलादी पंजाने तो चिरडून टाकण्याचा हरेक प्रयत्न केला जातो. कोणताही पक्ष सत्तेवर येवो, त्यात फरक पडत नाही.

कल्पना करा, शेतात लोंब्या आहेत, पण त्यात धान्याचा दाणा नाही. पिके जवळजवळ नष्ट झाली आहेत. शेतापुढेच असलेल्या आपल्या घराच्या दारात उभी राहून एक महिला शेतकरी कांचन पाईक आपली व्यथा बोलून दाखवते. आम्ही दरवर्षी किमान १० गोणी भाताचे पीक काढीत असू. या वर्षी दोन गोणी पीकही निघाले नाही. खनिज मालकांनी आमच्या झऱ्याचे पाणी वळविल्यामुळे आमच्या शेतातील पाण्याचे नैसर्गिक स्रोतच नाहीसे झाले.

पाण्याचे हे नैसर्गिक स्रोत काही ठिकाणी माणसांना काय, जनावरांनाही देणे धोक्याचे बनले आहे. दुर्दैवाची गोष्ट म्हणजे, खनिज उत्पादनामुळे आपद्ग्रस्त बनलेल्या बहुतेक शेतकऱ्यांना गेली अनेक वर्षे नुकसानभरपाईही देण्यात आलेली नाही.

"खनिज कंपनीने अगदी हाताशी आलेली माझी बागच निर्घृणपणे नष्ट केली. सहा हजार चौ. मी. जमिनीत नारळ, पोफळी, काजूची झाडे लावली होती. ही ५०० झाडे कसायाप्रमाणे कापून टाकण्यात आली. तरी मला न्याय मिळत नाही. जिल्हाधिकाऱ्यांच्या न्यायालयात कित्येक वर्षे माझा खटला खितपत पडला आहे,'' आखातातून कमावलेले पैसे घेऊन वडिलोपार्जित जमिनीत नवे काहीतरी करून दाखविण्याच्या इर्षेने उतरलेल्या रामनाथ वेळीपने अश्रू पुसत आपली कैफियत ऐकवली. उत्तरेत शिरगाव-मुळगाव येथे भातशेती नष्ट झालेल्या नारायण महादेव पेडणेकर (७२) यांचीही व्यथा वेगळी नाही. तो २० वर्षे न्यायालयात केवळ झुंज देत बसला आहे. वेळीप किंवा पेडणेकर यांच्या मालकीच्या शेतीच्या शेजारी खनिज पट्टा आहे आणि ते काढण्याचा पोर्तुगीजकालीन परवाना असणाऱ्या खनिज निर्यातदाराला शेतकऱ्यांना गृहीत धरण्याची सवय झाली आहे. पोलीसही त्याच्या बाजूने असल्याने तो परवाना दाखवून कोणाच्याही शेतात, कुळागरात बिनदिक्कत घुसू शकतो. वास्तवात शेतमालकाच्या परवानगीशिवाय खनिज उत्पादनाचे काम सुरूही करता येणार नाही. सर्वोच्च न्यायालयाने वेळोवेळी त्या संदर्भात निर्णय देऊनही शेतकऱ्यांना देशोधडीला लावणारी कृत्ये शिक्षित गोव्यातही राजरोस चालतात. गावातील खनिज निर्यातदारांनी वरच्या भागाकडे आपला मोर्चा वळविल्यावर डोंगरावरील आपले घर सोडून रामनाथ वेळीपचे वडील पायथ्याशी येऊन घर बांधून राहिले. आता डोंगर बोडके करून झाल्यावर खनिज निर्यातदारांची नजर पायथ्याकडे वळली आहे. "आधी खनिज निर्यातदार शेतात माल टाकतात, मात्र शेतेच विकत घेण्याचा प्रस्ताव ठेवतात, अशी खनिज पट्ट्यातील बरीच शेती २० वर्षांत त्यांच्या ताब्यात आली आहे,'' वयोवृद्ध शास्त्रज्ञ डॉ. जयवंतराव सरदेसाई माहिती देतात.

खनिज उत्पादनाची कामे हल्लीपर्यंत मजूर आपल्या हातांनी करीत, पण गोव्याच्या मुक्तीनंतर केंद्र सरकारकडूनही खनिज निर्यातदारांना कृपाछत्र लाभले आणि हातांची जागा अवजड यंत्रसामग्रीने घेतली. फेरो-मँगेनिज व कच्चा धातू गोव्याच्या मातीत बऱ्याच ठिकाणी सापडतो. मँगेनिजही ठराविक पट्टीत लहान लहान ठिकाणी मिळते व त्यासाठी स्थानीय भौगोलिक स्थिती, भूगर्भीय व भूस्तरीय विशेष ज्ञानाची आवश्यकता असते व या कामात निपुण मजुरांची अधिक गरज भासते. फेरो-मँगेनिजला आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेत अधिक मूल्य असले तरी त्या कामातील तितक्याच कठीण अडचणींमुळे हे खनिज कमीच मिळत असते. त्याउलट, कच्च्या धातूचे उत्खनन पोखलेन, बुलडोझर आदी अवजड यंत्रसामग्री वापरल्याने सहज सोपे होते. ही यंत्रे कामात उतरविली की अख्खा डोंगर होत्याचा नव्हता करायला वेळ लागत नाही. तिथले वृक्ष, झाडे-झुडपे क्षणात नष्ट होतात. त्यानंतर डोंगराचा वरचा भाग खातमा केला जातो.

"या यंत्रणा काही तासांत डोंगर-वनसंपत्ती यांची नासधूस करून टाकतात. हिंस्र जनावराने एखादे निष्पाप श्वापद क्षणात झडप घालून डोळ्याचे पाते लवते न लवते तोच ते मट्ट करून टाकावे तसे,'' एक स्थानिक लढवय्ये शेतकरी व पर्यावरणवादी व्यंकटेश प्रभुदेसाई आपले अनुभवाचे बोल ऐकवतात. सध्या बरेच राजकारणी ही अवजड यंत्रसामग्री बाळगून आहेत व खनिज धंद्यात येत आहेत. लोकांचा आवाज दाबून टाकण्यात त्यांनी मोठीच कर्तबगारी बजावली आहे.

नैर्ऋत्य मोसमी पावसाची या भागात ३००० ते ४००० मि. मी. इतकी नोंद असल्याने असंख्य नैसर्गिक झरे, ओहोळ, धबधबे यांचे वरदान त्याला लाभले आहे. त्यामुळे डिचोली, सत्तरी, केपे, सांगे या तालुक्यांमध्ये असलेले खनिज साठे व त्यातून निर्माण झालेले बहुतांश मातीचे टाकावू ढिगारे यातील बरीच माती हाच पाऊस आपल्याबरोबर वाहत घेऊन नदीत, झरे व नाले-ओहोळ यात टाकतो. त्यामुळे अनेक ठिकाणी झऱ्याची तोंडे बंद झाली व नद्यांत मोठ्या प्रमाणावर गाळ साचला तर नवल नाही. हीच माती शेतात-कुळागरातही जाऊन साठून राहते. गोव्याच्या अंतर्गत भागांत बहुतेक ठिकाणी हाच प्रश्न आज उग्र स्वरूप धारण करतोय.

१९४७ पासून गोव्यातून खनिज मालाच्या निर्यातीस प्रारंभ झाला. १९५४ मध्ये ही निर्यात एक दशलक्ष टन झाली, तर १९६८ साली सात दशलक्ष टन व १९७१ मध्ये हे प्रमाण १० दशलक्ष टन होऊन १९८५ मध्ये त्याने १४ दशलक्ष टनांपर्यंत मजल गाठली. देशाच्या एकूण खनिज निर्यातीच्या प्रमाणात हे निर्यातीचे प्रमाण सुमारे ५० टक्के होते व बहुतेक निर्यात जपानला होत असे. पण २००२ मध्ये खनिज निर्यातदारांना

अचानक चीनची खाण गवसली व अवघ्या काही वर्षांपूर्वी जो माल ग्रेडच्या ५० टक्केही खाली असल्याने 'रिजेक्ट' म्हणून टाकून दिलेला होता त्यालाही बाजारपेठ उपलब्ध झाली. २००३-०४ मध्ये १२.७ दशलक्ष टन असलेली चीनला होणारी निर्यात गेल्या वर्षी १७ दशलक्ष टनांवर गेली असून, गोव्याची एकूण खनिज निर्यात या वर्षी ३२.५९ दशलक्ष टनांवर पोहोचली आहे. म्हणजे खनिज उद्योगाने केवळ गोव्याच्या पाच-सहा लोकांच्या हातात सीमित असलेल्या या उद्योगाने केवळ माती विकून दोन हजार कोटी रुपये कमावले!

स्वाभाविकच गोव्याला त्याची बरीच मोठी किंमत चुकती करावी लागली. विद्यापीठातील प्रमुख भूगर्भशास्त्रज्ञ डॉ. ए. जी. चचाडी यांच्या अभ्यासानुसार एक टन खनिजासाठी तीन पटीने अधिक मातीचे उत्खनन करावे लागते. त्या अंदाजानुसार यापूर्वी जी ९० दशलक्ष टन माती धरतीमातेच्या उदरातून उपसण्यात येत होती त्या टाकाऊ मातीचेच प्रमाण २५० दशलक्ष टन झाले! आज ही मातीच गोव्याचे नरडे आवळू लागली आहे. पर्यावरणतज्ज्ञ डॉ. नंदकुमार कामत यांच्या मते टाकाऊ माती व महाकाय खड्डे हे आजचे खाणधंद्याने निर्माण केलेले सर्वांत भयानक प्रश्न आहेत.

खनिज उत्खननाच्या पर्यावरणीय परिणामांचा अभ्यास करण्यासाठी सरकारनेच 'टेरी'ची (टाटा ऊर्जा संशोधन केंद्र) मदत घेतली आहे. खनिजमिश्रित व खनिजाचा परिणाम झालेले प्रदूषित पाणी थेट झरे, ओहोळ यात सोडल्यामुळे तसेच खनिज धुतल्यानंतर राहणारे पाणी वाहत जाऊन नदीत घुसल्यामुळे किंवा टाकाऊ माती नदीत वाहत गेल्यामुळे जलस्थिती व नद्यांचा पाण्याचा दर्जा अत्यंत खालावला असल्याचा निष्कर्ष 'टेरी'ने आपल्या अहवालात काढला आहे. नदीत मातीचे प्रमाण खूपच वाढल्यामुळे पाणी गढूळ बनले असून ते पिण्यास धोकादायक असल्याचा निर्वाळा ते देतात. कोळंब गावाला भेट दिली असता नदीचे रोडावलेले पात्र जसे दिसते तसे डिचोली तालुक्यातील पिसुर्ले गाव तर उद्ध्वस्त होऊन तेथे विहिरीचे पाणीच आटले आहे, तेही पाहायला मिळते.

कोळंब, पिसुर्ले, पाळी-सुर्ल या खाण गावांना या प्रतिनिधीने भेट दिली असता अनेक उपाय तातडीने अवलंबिण्याची आवश्यकता पटली. संपूर्ण गाव नष्टचक्राच्या फेऱ्यात पिचले जात आहे. अनेक हेक्टर जमिनीचा अक्षरश: फडशा पाडून आणि जमिनीच्या तळाशी असलेल्या खनिजांचा निर्दयीपणे शोध घेत यंत्रे खोलखोल गेल्याने तेथल्या पर्यावरणाचे संतुलनच बिघडले आहे. जमिनीत निर्माण झालेल्या या स्टेडियमच्या आकाराच्या खड्ड्याला 'पिट' म्हणतात. जमिनीत तळाशी भूजल लागेपर्यंत खणल्यानंतर निर्माण होणाऱ्या 'पिट'मधून खनिजाची टाकाऊ माती मोठ्या प्रमाणावर तयार होते, असे 'टेरी' अहवालातही म्हटले असून 'पिट'मधले हे पाणी काही प्रसंगात अत्यंत प्रदूषित व अपायकारक असल्याचा निष्कर्ष त्यांनी काढला आहे. तेथेच उभारलेल्या बेनिफिशिएशन प्रकल्पात कच्च्या खनिजावर प्रक्रिया करून ते अधिक शुद्ध बनविताना याच 'पिट'मधील पाणी वापरले जाते व ते वापरलेले पाणी पुन्हा 'पिट'मध्ये साचलेल्या पाण्यात सोडले जाते. 'टेरी' अहवालात या दोषावर नेमकेपणाने बोट ठेवण्यात आले असून हे बेनिफिशिएशन प्रकल्प नद्यांच्या तीरावर असतात (येथे कुशावती नदीच्या तीरावर) व हेच वापरलेले पाणी ते नदीत बिनदिक्कत सोडून देत असतात, असे त्यात नमूद करण्यात आले आहे. भूगर्भशास्त्रज्ञ डॉ. चचाडी यांनी या प्रतिनिधीशी बोलताना मान्य केले की, हे गाळमिश्रित पाणी जर शेतात गेले तर शेतजमिनीत दीड-दोन इंचांचे थर तयार होतात व शेती मरून जाते किंवा उत्पादन घटते, अशी हजारो एकर शेती यापूर्वीच गतप्राण झाली आणि गोव्याच्या मातीचा स्तर कमालीचा खालावला आहे, असे ते म्हणाले.

या प्रदूषित पाण्याचा निश्चित परिणाम नैसर्गिक संतुलन व नदीच्या प्रवाहावर होतो. त्यात टाकाऊ खनिज माती मिसळते. त्यामुळे नदीचा प्रवाह मंदावतो, तिच्यात अडथळे निर्माण होतात व नदीच्या अस्तित्वालाच तीव्र धोका निर्माण होतो. नदीतील गाळ वाढल्यामुळे या नदीवर बसविलेल्या बऱ्याच लघुजलसिंचन योजना निरुपयोगी ठरल्या आहेत. स्प्रिंकलर्स व पंपात माती घुसून ते बंद पडले असून जवळच्या उसाच्या मळ्यातही गढूळ पाणी घुसले आहे. त्यामुळे संपूर्ण पीक व बागायती नष्ट झाली. या भागात काम करणारे पर्यावरणवादी ब्रदर फिलीप डिसुझा म्हणाले, की न्यायालयही पिटमधले पाणी नदीत सोडायला मान्यता देते तेव्हा आश्चर्य वाटते.

टाकाऊ माती जमा करून ठेवलेल्या मोठ्या डोंगरांच्या पायथ्याशी जरी दगडाची कुंपणे बांधण्यात आली असली तरी, गढूळ व प्रदूषित पाणी त्यातून झिरपण्याचे प्रमाण चालूच आहे. त्याचप्रमाणे काही ठिकाणी हे बंधारे फोडून माती नदीच्या पात्रात वाहून जात असते. आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे, तेथे असलेल्या बेनिफिशिएशन प्रकल्पाला प्रदूषण नियंत्रण मंडळाने मान्यता कशी दिली हेच स्थानिकांच्या समजाबाहेरचे आहे.

पर्यावरणवादी रवींद्र केरकर यांच्या मते, गोवा प्रदूषण नियंत्रण मंडळाच्या सार्वजनिक सुनावण्या ... फार्स असून, लोकांच्या कैफियती, तक्रारी ऐकून घेतल्या जातात, पण प्रत्यक्षात खाणमालकांना अनुकूल ... अहवाल केंद्रीय पर्यावरण मंत्रालयात पाठविला जातो. त्यांच्या मते, डिचोली व सत्तरीत जेव्हा सार्वजनिक सुनावणी घेण्यात आली, तेव्हा लोकांनी मोठ्या संख्येने सुनावणीला उपस्थित राहून बंद केलेल्या खाणी पुन्हा सुरू करण्यास प्रखर विरोध केला.

गोव्यात आज किती खाणी चालू आहेत, याचा तपशील राज्य सरकारकडेही उपलब्ध नाही. १९५० मध्ये खाण व्यवसायास प्रारंभ झाला तेव्हा सुमारे ७०० खाण परवाने देण्यात आले होते. त्यातील सुमारे ५... खाणी चालू असाव्यात असा अंदाज आहे. या खाणींपैकी काही खाणी ग्रेड ५० टक्क्यांहूनही कमी सापडू लागल्यावर त्यातील बऱ्याचशा बंद करण्यात आल्या. पण तीन वर्षांपूर्वी चिनी हव्यास वाढल्यावर गोव्याचे खनिजयुक्त तालुके त्या देशाच्या अक्षरश: वसाहतीच बनल्या आहेत. कारण चीनला कमी ग्रेडचेही खनिज चालते. शिवाय शेजारीच कर्नाटकाच्या होस्पेट- बेल्लारी पट्ट्यात ६५ टक्क्यांहूनही अधिक ग्रेडचे खनिज मिळत असल्यानेही गोव्यात आणून ब्लॅंडिंग करता येते. रेल्वेने ते कुडचडे स्थानकापर्यंत आणले जाते व स्थानकावरच त्याचे ढिगारे घालून ठेवले जातात. त्यामुळे कुडचडेसारखी गावे गुदमरून आरोग्याच्या अनेक समस्यांनी हैराण बनलेली असतानाच चिनी निर्यातीमुळे कुडचडे गावात १९९९-२००० साली येणारे १.२७ दशलक्ष टन खनिज २००४-०५ मध्ये ९.२४ दशलक्ष टनांवर पोहोचले असून लोकांना श्वास घेणेही कठीण बनले आहे. सरकारी सुस्ती आणि औदासीन्यामुळे लोकांची दु:खे आणि उद्विग्नता ... सारखी वाढ होत आहे आणि ते विनाशाकडे ढकलले जात आहेत. खनिज निर्यातदारांशी सरकारचे लागेबांधे आहेत हे एक उघड गुपित आहे. अनेक ठिकाणी खाणमालकांच्या बेपर्वाईविरुद्ध दोन महिन्यांत कारवाई करण्याचे वारंवार भीमदेवी थाटात गर्जना करणारे मुख्यमंत्रीही पुढे सोईस्करपणे ते विसरून जातात. विधानसभेत वेगवेगळे कायदेही केलेले आहेत. पण ते स... सरकार पक्षांची श्रीमंती वाढविण्यासाठी आहेत हे आता लोकांनाही कळून चुकले आहे.

बेनिफिशिएशनसारखे प्रकल्प राज्याच्या मुख्यमंत्र्यांच्या नेतृत्वाखालील उच्चाधिकार समितीतर्फेच मंजूर केले जातात. व्यंकटेश प्रभुदेसाई म्हणाले, एका बैठकीत आम्ही या प्रदूषणाचा मुद्दा सप्रमाण सिद्ध केला व सरकारी मान्यता अवैध असल्याचे दाखवून दिले. पण कारवाई झाली नाही. गोव्याचे खाणमंत्री दिगंबर कामत यांना विचारले असता ते म्हणाले, आमच्या खात्यात केवळ दोन भूगर्भशास्त्रज्ञ आहेत. त्यामुळे आम्ही खाणीवरच्या कामावर देखरेख ठेवू शकत नाही. दुर्दैवाने, गोवा राज्य प्रदूषण मंडळाचे अध्यक्ष व प्रसिद्ध शास्त्रज्ञ एल. व्ही. जोशी यांनीही स्वत:कडे द्रव्यगुणांची तपासणी करण्याची साधने उपलब्ध नसल्याचे मान्य केले. "प्रयोगशाळांचा अभाव आहे. खाणीच्या प्रदूषणाचा मुद्दा अनेक खात्यांच्या अखत्यारित येतो, त्यामुळे प्रत्येकाच्या जबाबदाऱ्या व कर्तव्ये यांची मार्गदर्शक तत्त्वे निश्चित झालेली नाहीत," अशी माहिती खाणमंत्री दिगंबर कामत देतात.

अनेक प्रगत राष्ट्रांनी स्वत:चे खनिज साठे जपून ठेवले आहेत. याचा अर्थ जगाच्या गरजा भागविण्यासाठी आम्ही पर्यावरणाचा विध्वंस करून धरतीमातेच्या पोटातून आहे ते सर्व खनिज ओरबाडून काढावे असे नव्हे. या कृत्याने ते निसर्गाबरोबरच शेती, फळबागा तसेच सुपीक जमिनीची अपरिमित हानी करताहेत आणि नद्यांबरोबरच झरे व इतर नैसर्गिक स्रोत नष्ट करून ग्रामसंस्कृतीलाच हादरे देत आहेत. सत्तरी, केपे, सांगे या तालुक्यांना खाण धंद्यामुळे मोठाच फटका बसला आहे. 'ओपन कास्ट' खनिज उद्योगाने गोव्याच्या पर्यावरणाचा समतोलच ढासळून टाकला आहे! व्यंकटेश प्रभुदेसाई क्लेशदायक रीतीने त्याचं वर्णन करतात. शहरी माणूस गावांना विसरला, पण तो त्याकडे सारखा कानाडोळा करीत राहिला तर तो ज्याच्यावर पोसला जातोय, ते पाणी, हवा, फळभाज्या व इतर नैसर्गिक गरजा त्याला प्राप्त करणे मुश्कील होईल. शहरवासीयांनीही हा प्रश्न तीव्रतेने समजून घेतला पाहिजे!म्हणूनच पिसुर्ले, रिवण किंवा कोळंब, पाळी गावांची ही कर्मकहाणी केवळ त्या गावांपुरतीच मर्यादित नाही. ग्रामसंस्कृतीवर अनेक धक्के बसून ती कोलमडण्याच्या अवस्थेत असतानाच गोव्याचा हा ग्रामीण अंतर्गत भाग सर्वच ठिकाणी स्वत:ला वाचविण्यासाठी प्राणपणाने आक्रंदन करतोय! दुर्दैवाने कोळंबजवळचे सालजिणीसारखे गाव खाणमालकांच्या भक्ष्यस्थानी कधीच पडले आहे. अमानवी, अमानुष हैदोसाने गोव्याची वनसंपत्ती तर नष्ट केलीच, शिवाय मानवी संस्कृतीलाही गालबोट लावलेय. काही डॉलर्सच्या आशेने निसर्गाविरुद्ध चालविलेले हे तांडवनृत्यच आहे!

■ राजू नायक
nayakraju@hotmail.com